

Efectes de la modalitat de les llengües de signes en la teoria sintàctica: problemes i perspectives

Josep Quer

ICREA i Universitat de Barcelona

Sumari

1. Introducció	5. Conclusions
2. Pronoms i concordança	Referències
3. Interrogatives Qu en ASL	
4. Sintaxi comparativa de la negació oracional	

1. Introducció¹

Amb el coneixement acumulat durant els darrers quaranta anys de recerca en llengües de signes (LS), ara per ara ningú no gosaria afirmar que no es tracta de llengües en el sentit ple de la paraula, amb el mateix grau de complexitat que les llengües orals. Durant molts anys l'impuls de la recerca en LS provenia de la necessitat de demostrar aquest fet i els resultats obtinguts es poden qualificar d'espectaculars en aquest terreny. De totes maneres, cal tenir present que aquest impuls pot haver deformat la perspectiva adoptada pels investigadors. És cert que les eines de la lingüística descriptiva i teòrica, un cop aplicades a les LS, han permès descobrir les propietats de sofisticats sistemes gramaticals que fins aleshores havien passat desapercebuts per a l'expert. Això troba la seva explicació en part en les característiques sociològiques pròpies de les comunitats de signants, però també en el fet que les LS es vehiculin en la modalitat gestuovisual, una modalitat diferent de l'oral-auditiva en què recolza el grup majoritari de llengües humanes, les llengües orals (LO).

Com a lingüistes, és important tenir present l'impacte que pot haver tingut l'exclusió de les LS en la formació dels nostres constructes teòrics. Si acceptem, com sembla raonable de fer, que tant les LS com les LO tenen la seva base en la mateixa

1. Agraïxo el comentari rebut en la presentació oral d'aquest treball, i especialment els d'Itziar Laka, Joan Mascaró i Carme Picallo. La realització d'aquest treball ha estat en part possible gràcies a la subvenció del Ministerio de Ciencia y Tecnología al projecte de recerca BFF20003-04867. Voldria agrair també als autors de SignPS la possibilitat d'emprar el seu programa per als signes representats a la secció 4.

capacitat humana del llenguatge, cal realitzar un esforç important per intentar entendre les propietats d'aquesta capacitat independentment dels canals pels quals s'articulen i es perceben. Existeix consens pel que fa a la interfície articulatorio-perceptual: les LS posseeixen sistemes fonològics amb propietats similars als de les LO (jerarquies de trets, processos fonològics, etc.); el que resultaria radicalment diferent en un cas i en l'altre seria la seva correspondència fonètica. En morfologia, per exemple, en comparació amb les LO, l'existència de processos simultanis és molt més important, fet que cal vincular a la pluralitat d'articuladors en LS (cara, cap i tors, a més de les extremitats superiors).

La sintaxi no és el camp que més atenció ha rebut dins l'estudi lingüístic de les LS, de manera que ens enfrontem a un terreny especialment relliscós. D'una banda, perquè en molts casos ha predominat la tendència a considerar que la linealització dels enunciats signats es regia per altres principis organitzatius de tipus discursiu més que no pas sintàctics. Com és conegut, aquesta és una dicotomia superada, ja que sabem que les llengües orientades al discurs no prescindeixen de la sintaxi en absolut. D'altra banda, perquè sovint s'ha afirmat que la idiosincràsia de les LS en el seu ús de l'espai feia innecessari recórrer a les estructures jeràrquiques pròpies de la sintaxi de les LO (vg. Bouchard i Dubuisson 1995, per exemple).

En aquest treball discuteixo tres temes específics de la sintaxi de LS que posen de manifest els problemes a què s'enfronta el lingüista teòric davant d'un objecte que en més d'un cas es resisteix a l'anàlisi. He deixat de banda la sintaxi dels verbs espacials i de les construccions amb classificadors perquè, tot i ser un dels components essencials de les LS, constitueix un dels dominis més complexos sobre els quals hi ha un buit de recerca teòrica important. En la mesura en què la nostra comprensió de la sintaxi d'aquest tipus d'enunciats creixi, estarem en condicions de respondre cabalment al repte de caracteritzar la capacitat humana del llenguatge amb independència de la seva modalitat.

En els tres casos que abordarem (morfosintaxi pronominal i dels verbs amb concordança, sintaxi de les interrogatives Qu i sintaxi de la negació oracional) he intentat deixar clar quines són les peculiaritats a què s'enfronta el sintactista i quina mena de respostes s'han donat. En els dos primers veurem anàlisis contraposades, i en tercer presentarem un exemple d'anàlisi comparativa, que fins ara ha estat poc freqüent en l'estudi de les LS.

2. Pronoms i concordança

Un dels aspectes de la sintaxi de les LS que ha rebut més atenció i que segueix essent particularment controvertit és el de l'ús de l'espai per a la realització del sistema pronominal i de les marques de concordança verbal. És en aquest domini on es fan ben paleses algunes de les singularitats derivades de la modalitat gestuovisual. Com a conseqüència d'això, les anàlisis dels mateixos fets es contraposen pel paper que assignen al component lingüístic i al component gestual en la materialització de la referència pronominal i de la concordança. Abans, però, d'entrar a veure quins són aquests enfocaments analítics, vegem com realitzen les LS aquestes categories gramaticals.

Un dels trets interlingüístics més robustos en LS és que les formes pronominals es realitzen de manera més o menys transparent amb un gest del dit índex que assenyalava els referents presents. Així, per exemple, l'índex que assenyalava aproximadament el pit del signant és el pronom de primera persona del singular JO.² El pronom de segona persona singular TU consisteix en aquest mateix índex orientat vers l'interlocutor. I si es fa referència a una tercera persona present al context de parla, l'índex assenyalava aquest referent amb el significat d'ELL/ELLA.

Per a referents no presents en el context de parla, els signants fan un ús gramatical del pla horitzontal davant seu, que anomenem espai sígnic. En aquest pla el signant situa en un punt a la seva dreta o a la seva esquerra els referents no presents de tercera persona. La situació d'aquests referents en el pla es pot fer bé mitjançant l'assenyalament d'un punt determinat amb un índex, bé dirigint la mirada vers aquest punt, o bé articulant el signe lèxic en el punt referencial en lloc de fer-ho a l'espai neutre, com correspondria a la forma no marcada. Per recuperar-los en el discurs, el signant assenyalava aquests punts que ha establert abans i que remeten de manera inambigua al mateix referent al llarg d'un mateix fragment discursiu. Aquest seria, doncs, un ús del pronom de tercera persona ELL/ELLA.

És ben conegut que els sistemes pronominals de les LO poden codificar trets com persona, nombre o gènere, però també d'altres com distància/proximitat, parentiu, estatus, cas o temps. En general, s'assumeix que els pronoms de les LS presenten trets de persona i, de vegades, de nombre. Així, per exemple, els referents plurals que són vistos com a grup són tractats com un únic *locus* (que pot ser un punt o una àrea). Altrament, s'empren els *loci* diferenciats dels referents plurals en interpretacions col·lectives o distributives, que tenen realitzacions diferents. Un recurs addicional de les LS per expressar referents plurals dins el sistema pronominal és el de la incorporació de numeral a la forma pronominal.

No hi ha acord, però, sobre quines són les distincions reals de persona que s'estableixen en un sistema com el que tot just hem esbossat. Cal tenir en compte que la realització formal de l'índex de caràcter pronominal de segona persona i de tercera persona amb referents presents varia en funció de la posició de l'interlocutor i dels altres subjectes respecte al signant. L'única forma pronominal realment estable és la de primera persona, i per aquesta raó Meier (1990) defensa que l'ASL (*American Sign Language*, LS americana) només fa una distinció entre primera persona i totes les altres, una opinió que és àmpliament compartida entre els investigadors.

Un dels arguments presentats per Meier a favor d'aquesta distinció bàsica és que, a diferència dels pronoms –1ª persona del plural, que són sempre componencials, els de 1ª persona presenten formes idiosincràtiques no componencials.

Lillo-Martin i Klima (1990), però, van més enllà i postulen que les diferents formes pronominals que trobem a la superfície no són més que el reflex d'un únic pronom sense marca de persona, però sí amb la realització de l'índex referencial abstracte que tots els pronoms tenen. Neidle et al. (2000), tot i acceptar la distinció

2. Seguint les convencions habituals, escrivim amb majúscula el mot del català que identifica el signe corresponent.

bàsica entre primera persona i la resta, defensen que els punts de l'espai sígnic vinculats als pronoms i a la concordança verbal són la realització manifesta dels trets φ de persona. El problema a què s'enfronta aquest tipus d'enfocament és el de la «llistabilitat» de les formes: atès que el nombre de punts de l'espai sígnic susceptibles de ser vinculats a la forma pronominal de -1^a és infinit, no podríem incloure les formes pronominals d'una llengua de signes al lèxicó, que per definició és finit.

Rathmann i Mathur (2002) replantegen el problema tot eliminant la necessitat de proporcionar l'especificació fonològica del *locus*: si bé la sintaxi operaria amb índexos referencials, seria a les interfícies articulatorio-perceptuals on aquests elements lingüístics haurien de projectar-se sobre l'estructura conceptual espacio-temporal.

Davant d'aquestes anàlisis, que intenten explicar les característiques dels sistemes pronominals i de concordança en LS dins el component lingüístic, trobem la proposta de Liddell, desenvolupada en diversos treballs (vg. Liddell 200, p. ex.). Aquest autor proposa una nova anàlisi de l'ús de l'espai en aquest domini. Rebutja la idea de la igualtat referencial *locus*=referent que subjau al conjunt d'explicacions que acabem de veure i replanteja l'associació entre *locus* i referent com a «el referent a es troba al *locus* a». Els *loci*, segons Liddell, no serien morfèmics. Alguns aspectes dels pronoms i la concordança, com la configuració o l'orientació de la mà estarien especificats lèxicament mitjançant trets fonològics, però no pas els punts vers els quals es dirigeixen les mans en funció dels referents: aquest aspecte vindria determinat pel component gestual no discret. Un pronom, per tant, estaria constituït per un component lingüístic i un component gestual. Conseqüentment, per a Liddell tampoc no existirien verbs de concordança sinó verbs «indicadors» (*indicating*).

Però vegem quines són les característiques formals d'aquests verbs de concordança dins la tipologia verbal de les LS. Seguint la classificació de Padden (1988), en totes les LS que coneixem els verbs es poden agrupar en tres categories morfosintàctiques en funció del comportament que mostren en relació amb la concordança:

- a) Verbs simples (*plain verbs*): no presenten concordança morfològica amb els seus arguments, és a dir, tenen un punt inicial i final invariable en el seu moviment.
- b) Verbs espacials (*spatial verbs*): concorden amb arguments locatius, és a dir, l'inici i el final del seu moviment vénen determinats per referents locatius.
- c) Verbs de concordança (*agreeing/agreement verbs*): concorden amb el seu objecte i, opcionalment, amb el seu subjecte, és a dir, el punt inicial i final del moviment ve determinat per la localització dels referents associats als arguments de subjecte i objecte.

El debat sobre la naturalesa de la concordança s'ha centrat en aquest darrer grup de verbs. L'exemple més representatiu és el verb DONAR. Aquest verb canviarà de moviment i d'orientació en funció dels seus arguments subjecte i objecte:

JO-DONAR-TU ('Jo t'ho dono') s'articula amb un moviment que parteix del signant i es dirigeix vers el seu interlocutor; en canvi, a TU-DONAR-JO ('Tu m'ho dones') la trajectòria del moviment és la inversa. La concordança d'aquests verbs amb els *loci* assignats als seus arguments de subjecte i objecte es manifesta mitjançant la trajectòria del moviment (d'origen a meta: DONAR, AJUDAR) i l'orientació de la palma de la mà i/o de les puntes dels dits (sempre orientada vers l'objecte: ENSENYAR, EXPLICAR).

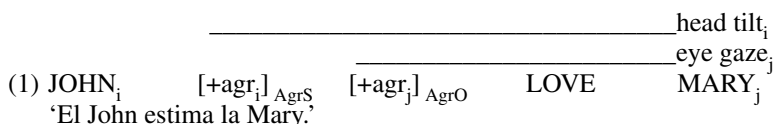
Si els verbs simples no modifiquen la seva forma en funció dels seus arguments, com es codifiquen les relacions de concordança en aquests casos? Per a diverses LS s'han descrit una mena d'auxiliars de concordança que realitzen justament aquesta funció per a tots aquells verbs que no poden concorden amb els seus arguments per les seves característiques morfofonològiques. Aquests «auxiliars» de concordança es comporten com un verb de concordança «comodí».

Tot i això, des d'una perspectiva tipològica resulta molt infreqüent trobar llengües on la concordança es troba tan sols en una classe de verbs definits semànticament (els que denoten transferència, segons Meir 1998). Podem parlar en un cas com aquest de «veritable» concordança? La resposta que donen Aronoff et al. (2000) és afirmativa, sempre que entenguem la concordança com la còpia d'índexs referencials en els *slots* oberts de *locus*. En aquest sentit, es tracta d'un fenomen morfològic, perquè determina la forma real del verb. D'altra banda, el tret diferencial de la concordança verbal de les LS és que no implica categories morfològiques, paradigmes. Aquests autors, però, troben en algunes llengües orals el que podria ser el fenomen para-*lel* a la concordança de les LS: la concordança al-literativa literal.

El que sembla prou clar és que tant les formes pronominals com les de concordança es troben clarament constretes per la gramàtica. Ja hem vist, per exemple, que els pronoms de primera persona i la concordança verbal de primera persona són un tret de concordança identificable i, per tant, determinat i llistable, tot i la seva motivació gestual o icònica. D'altra banda, trobem que els verbs que concorden ho fan seguint regles clarament lingüístiques: els verbs transitius concorden amb subjecte i objecte, els ditransitius amb subjecte i objecte indirecte, i els intransitius no presenten concordança argumental. Les formes possibles però inexistentes de concordança vénen determinades per restriccions fonètiques (Mathur i Rathmann 2001). A més, segons Lillo-Martin (1986), la presència de concordança és un requisit indispensable per a la legitimació de determinats arguments nuls. Quadros (1999) ha demostrat també que l'estructura oracional de la LSB (LS brasilera) és diferent segons que tingui com a predicat un verb de concordança o no. Algunes dades sobre adquisició infantil de LS i sobre l'emergència d'una nova LS com la nicaragüenca aporten proves addicionals a favor de l'estatus lingüístic de la concordança en LS.

Aronoff et al. (2000), tot i defensar el caràcter estrictament lingüístic d'aquest sistema de concordança, intenten donar-ne compte tot vinculant-lo al recurs addicional a la iconicitat, que les LS poden emprar en els seus sistemes gramaticals de manera més exhaustiva que no pas les LO. Això explicaria igualment el fet que el sistema de concordança aparegui gairebé en totes les LS documentades, tot i no estar relacionades genèticament.

A banda d'aquest cas clàssic de concordança verbal en LS, per a l'ASL s'ha descrit un altre tipus de concordança sintàctica que pot aparèixer amb tots tres tipus de verbs, independentment de la seva classe morfològica. Es tracta de concordança no manual amb els trets de concordança de subjecte (*AgrS*) i d'objecte (*AgrO*) (Bahan 1996, Neidle et al. 2000). Segons els autors, aquestes marques no manuals de concordança consisteixen en una elevació del cap en la direcció del *locus* associat amb el subjecte i en la fixació de la mirada en el *locus* associat a l'objecte.

Com que aquests autors defensen l'existència de projeccions de ConcS i ConcO, en un exemple com el d'(1) pot observar-se que l'inici del *head tilt* és lleugerament previ al de l'*eye gaze*, fet que derivaria de la linealització de les projeccions en qüestió. La hipòtesi que defensen per als trets sintàctics que tenen una realització no manual (com +neg o +qu també) és que es propaguen sobre el material no manual que es troba dins els seu domini de c-comandament. Aquest tipus de concordança, que és opcional, pot coaparèixer amb el tipus de concordança que hem vist abans, és a dir, la concordança manual que modula la forma del verb en funció dels seus arguments. En oracions intransitives, tant *head tilt* com *eye gaze* poden realitzar indistintament la concordança no manual amb l'únic argument present.

Tot i el desacord existent entre les anàlisis del sistema pronominal i de la concordança verbal en LS, sembla que hi ha prou evidència acumulada per afirmar que el seu fonament és estrictament lingüístic, si bé factors derivats de la modalitat gestuovisual condicionen clarament la seva materialització.

3. Interrogatives Qu en ASL

Un dels components centrals dels sistemes gramaticals de les LS són els marcadors no manuals. Inicialment havien rebut menys atenció que els aspectes manuals, potser perquè perceptualment aquests són més prominents, però també perquè es produeixen pels mateixos canals que els senyals afectius/comunicatius (no lingüístics).

En l'articulació de les LS intervenen no només les extremitats superiors, sinó també el cap, la cara i el tors. Les articulacions que les LS empren en la seva gramàtica inclouen, entre d'altres:

- posició i moviment del cap
- posició i moviment del tors
- posició de les celles i del front
- mirada
- parpelleig
- posició del nas
- boca, llengua i galtes

Les marques no manuals poden estar presents a tots els nivells de la gramàtica: poden fer una contribució no morfèmica o sublèxica al nivell fonològic (és a dir, formen part de la descripció lèxica d'un signe), una contribució morfèmica a nivell morfològic, o bé participar en l'estructura sintàctica així com en la prosòdia.

La morfosintaxi de les LS recorre sobretot a les següents articulacions:

- expressió facial
 - celles
 - mirada
 - llavis
- elevació/avançament del cap
- moviment lateral del cap (*headshake*)
- moviment d'assentiment (*headnod*)
- inclinació del tors (endavant/endarrere)

Aquests marcadors no manuals indiquen bé la frontera d'un domini sintàctic o bé la seva extensió. Un exemple d'aquesta segona funció dels marcadors no manuals seria el que apareix amb un constituent en posició de tema a la perifèria esquerre de l'oració:

- ___t
 (2) BOY GIRL PUSH
 'El nen, el va empènyer la nena.'

En aquesta oració d'ASL la marca bàsica de tema consisteix en l'elevació de les celles, que s'estén sobre tot el constituent tematitzat. Aarons (1994), de fet, ha distingit tres tipus de marca no manual de tema: dos de diferents per al tema generat a la base i una per al tema traslladat (*topicalization*).

Una de les àrees que més debat ha generat els darrers anys és l'anàlisi de les interrogatives Qu de l'ASL. Les anàlisis que es contraposen són, d'una banda, la de moviment Qu a la dreta, defensada per l'equip ASLRP de Boston (Aarons, Bahan, Kegl, Lee, MacLaughlin i Neidle) i de l'altra, la del trasllat Qu a l'esquerra (Lillo-Martin i Petronio, Wilbur). El desacord entre aquestes dues línies d'anàlisi no es restringeix a les característiques de l'anàlisi, sinó també a la caracterització d'algunes dades crucials. En tots dos casos, però, la interpretació del comportament dels marcadors no manuals a les preguntes Qu té un paper molt rellevant.

La marca bàsica d'interrogativa Qu en ASL (i en moltes altres LS) consisteix en l'articulació de celles arrufades. Aquesta marca pot anar acompanyada d'altres com per exemple els ulls aclucats, el cap lleugerament avançat, el tors lleugerament avançat, les espatlles una mica encongides o un lleuger moviment lateral del cap. Aquesta marca és diferent de la d'interrogativa total o sí/no, que consisteix en l'elevació de les celles i, addicionalment, els ulls oberts i el cap avançat. En tots dos tipus d'interrogatives directes, la mirada està centrada en l'interlocutor.

Sembla acceptat per tothom que en ASL els signes Qu poden aparèixer in situ, com a (3-5):

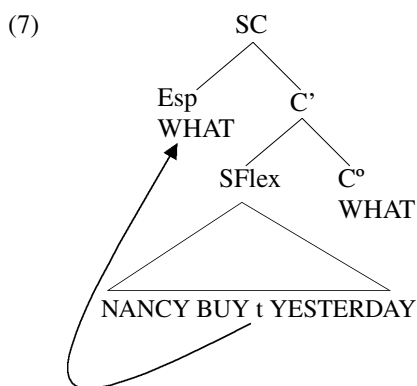
(3) _____ wh
 WHO LOVE JOHN
 'Qui estima al John?'

(4) _____ wh
 JOHN LOVE WHO
 'A qui estima el John?'

(5) _____ wh
 NANCY BUY WHAT YESTERDAY
 'Què va comprar la Nancy ahir?'

Ara bé, les dades que es consideren bàsiques per defensar cada anàlisi són diferents. Així, per a Lillo-Martin i Petronio, les dades amb doblament de sintagma Qu s'expliquen de manera natural en un marc on el trasllat és cap a l'esquerre i el nucli de C és a la dreta: a l'exemple (6) el WHAT del marge esquerre es trobaria a Esp,SC, i el de la dreta (el «doble») es generaria directament a C, com es reflecteix a (7):

(6) _____ wh
 WHAT NANCY BUY YESTERDAY WHAT

Aquesta anàlisi (Petronio 1993) recolza en l'existència d'altres estructures de doblament al marge dret de l'oració, com les exemplificades a (8)-(10):

(8) _____ hn
 TOMORROW #WILL I GO #WILL
 'Demà hi aniré.'

(9) WISH I GO WISH

‘Tant de bo poguéis anar-hi.’

(10) _____^{neg}
ANN CANNOT READ CANNOT

‘L’Ann no sap llegir.’

Lillo-Martin i Petronio donen compte d’aquestes estructures amb la proposta que els elements doblats al marge dret de l’oració reben interpretació de focus. El desencadenant d’aquest tipus d’estructura amb doblament seria la necessitat de donar contingut lèxic a un C [+Focus]. El cas de les interrogatives Q amb doblament del signe Q seria completament paral·lel. Una predicció d’aquesta anàlisi és que només podrem trobar en aquesta posició focal de C un signe Qu de tipus nuclear, i no pas un SQu. Les autores aporten dades com el contrast d’(11)-(12) per demostrar que la predicció és la correcta:

(11) _____^{wh}
*WHICH COMPUTER JOHN BUY WHICH COMPUTER

(12) _____^{wh}
WHICH COMPUTER JOHN BUY WHICH
‘Quin ordinador s’ha comprat el John?’

De totes maneres, Lillo-Martin i Petronio han de donar compte de dades com (13), que a primer cop d’ull no s’adiuen amb la seva anàlisi:

(13) _____^{wh}
BUY CAR WHO
‘Qui s’ha comprat un cotxe?’

L’explicació que ofereixen és que de fet es tracta d’una interrogativa amb doblament del signe Qu on l’element a Esp,SC és nul. Aquesta possibilitat seria compartida en realitat per altres estructures amb doblament com (14), on *e* indica la categoria buida:

(14) _____^{neg}
ANN e READ CANNOT

Així, la representació adequada de (13) seria més aviat com la de (15):

(15) _____^{wh}
e BUY CAR WHO

A favor d’aquesta anàlisi addueixen el fet que els judicis sobre aquests interrogatives amb el signe Qu a la dreta són força variables, i això vindria determinat pel fet que la categoria nul·la imposa restriccions contextuais especials que no són operatives amb doblament Qu manifest.

El comportament de les marques no manuals d'interrogativa Qu també constitueix un ingredient important de les anàlisis. Per a Lillo-Martin i Petronio, la marca de Qu va associada als trets +F i +Qu que es troben a C i es propaguen sobre tot el material manual que es troba en el seu domini de c-comandament.

Una peça bàsica de l'argumentació a favor d'aquesta anàlisi prové del comportament de les interrogatives indirectes. Els trets rellevants són els següents: (a) les marques no manuals d'interrogativa Qu no apareixen en veritables interrogatives indirectes (16); (b) no poden presentar estructures amb doblament (17); (c) el signe Qu ha d'aparèixer necessàriament en posició inicial de la subordinada (18) o in situ (19).

- (16) $\overline{\hspace{10em}}_{hn}$
ANN CURIOUS WHO YOU LIKE
'L'Ann té curiositat per saber qui t'agrada.'
- (17) $\overline{\hspace{10em}}_{hn}$
* I KNOW WHO WIN WHO
'Sé qui ha guanyat.'
- (18) $\overline{\hspace{10em}}_{hn}$
*ANN CURIOUS LIKE JOHN WHO
'L'Ann té curiositat per saber a qui li agrada el John.'
- (19) $\overline{\hspace{10em}}_{hn}$
I KNOW YOU LIKE WHO
'Sé qui t'agrada.'

L'anàlisi oposada del grup de Boston defensa que el trasllat de Qu és a un especificador a la dreta. Una dada crucial per defensar aquest punt de vista és que (20) és agramatical, segons els seus informants. Lillo-Martin i Petronio l'havien caracteritzat com a gramatical o bé amb judicis contraposats.

- (20) $\overline{\hspace{10em}}_{wh}$
*WHO JOHN LOVE

En canvi, la bona formació d'oracions com (21) se segueix automàticament d'una proposta amb trasllat a la dreta. La distribució de la marca no manual d'interrogativa Qu també és emprada per defensar aquesta anàlisi. Per a ABKLMN, aquesta marca és la manifestació del tret gramatical +Qu que es troba a C. L'assumpció bàsica que fan és que quan hi ha material manual a CP, la marca pot o bé realitzar-se només sobre el SQu o bé propagar-se sobre tot el domini de c-comandament de C:

- (21) $\overline{\hspace{10em}}_{wh}$
LOVE JOHN WHO
'Qui estima el John?'
- (22) LOVE JOHN $\overline{\hspace{10em}}_{wh}$ WHO

La derivació de (23) correspon a les oracions de (21)-(22).

En contra del que afirmen Lillo-Martin i Petronio, aquests autors addueixen un tipus d'exemple amb SQu a l'esquerre, com el de (27), però és l'únic:

- (27) $\frac{\text{wh}}{\text{t BREAK-DOWN [WHO POSS CAR]}}$
 'De qui es va trencar el cotxe?'

Curiosament, tots els exemples presentats són de SQu amb un possessiu, però cap amb un SQu del tipus WHICH N.

Aquests autors consideren la possibilitat de reanalitzar les dades de trasllat Qu a la dreta amb una proposta de trasllat Qu a l'esquerra, seguit d'un trasllat posterior de STemps a una posició més alta (seguint l'estil de l'antisimetria de Kayne 1994). De totes maneres, aquesta anàlisi és rebutjada perquè no pot donar compte de l'opcionalitat de la propagació del marcadore no manual d'interrogativa Qu quan el signe Qu apareix al marge dret de l'oració.

Més enllà del problema gens trivial d'aconseguir un acord sobre la caracterització de les dades bàsiques, en la contraposició d'aquestes dues anàlisis de les interrogatives Qu de l'ASL es posa de manifest la rellevància de les marques no manuals en l'estudi de la sintaxi. De totes maneres, hi ha propostes recents (Sandler 1999, Lillo-Martin 2003) que suggereixen que la funció d'alguns d'aquests marcadors no manuals és prosòdica i que, per tant, la seva manifestació de propietats sintàctiques és indirecta.

Un altre tret que cal destacar d'aquest cas són les conseqüències metodològiques que se'n poden extreure, si deixem de banda per un moment els problemes de caracterització empírica. Tipològicament, el trasllat Qu es realitza de manera pràcticament universal cap a l'esquerre, amb ben poques excepcions. Hem de pensar que moltes de les LS constitueixen una excepció sistemàtica a aquesta generalització? Quina podria ser la motivació? Hi ha alguna connexió amb la modalitat en què es vehiculen o és un pur accident? En l'estat actual de la recerca no estem en disposició de donar una resposta comcloent a aquestes preguntes.

4. Sintaxi comparativa de la negació oracional³

La descripció de les oracions negatives ha estat realitzada per a unes quantes llengües de signes, però amb poques excepcions (Liddell 1980, de Quadros 1999), cap d'aquestes descripcions no ha intentat donar compte de la sintaxi de la negació a partir d'aquestes dades.

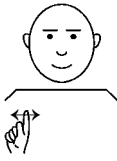
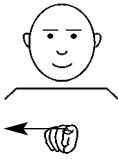
Des del punt de vista de comparació interlingüística de les LS, trobem coincidències sorprenents en l'expressió de la negació: un signe manual negatiu es combina amb marques no manuals de negació (moviment del cap), i en la majoria dels casos, el signe manual és opcional, de manera que el marcadore no manual

3. Aquesta secció reproduceix el treball de recerca realitzat conjuntament amb Roland Pfau, i publicat com a Pfau i Quer (in press).

és suficient per negar la proposició. Aquest marcador és gairebé sempre un moviment lateral del cap a banda i banda (cf. LS grega i LS turca, amb una elevació del cap cap enrere). Cal destacar que la marca no manual de negació no és tan sols una expressió afectiva com la que pot acompanyar el discurs oral, sinó part integral de les LS en qüestió. El seu ús i distribució es poden distingir ben clarament dels moviments de cap afectius o comunicatius (Reilly i Anderson 2002).

En aquesta part de la presentació ens centrarem en les propietats sintàctiques de la negació en tres LS: la LS Americana (ASL), la LS Alemanya (DGS) i la LS Catalana (LSC). Cal tenir en compte que l'ordre subjacent de la primera és SVO (Neidle et al. 2002), mentre que el de la DGS i l'LSC és SOV (Pfau i Glück 2000, Quer 2002). El signe manual de negació és il·lustrat a (28). En ASL la negació manual precedeix el verb, i en LSC i DGS es troba en posició final de l'oració, després del V.

(28)

		
ASL 'NOT'	LSC 'NO'	DGS 'NICHT'

A (29) s'il·lustra que en cap de les tres llengües és possible negar una oració només amb el signe manual negatiu.

- (29) a. * JOHN NOT BUY HOUSE (ASL)
John no comprar casa
 'El John no es compra una casa.'
- b. * SANTI CARN MENJAR NO (LSC)
 'Santi doesn't eat meat.'
- c. * MUTTER BLUME KAUF NICHT (DGS)
mare flor comprar no
 'La mare no compra una flor.'

El que s'observa, doncs, és que el moviment lateral de cap (*headshake*) és obligatori en els contextos negatius. Però veurem que la seva distribució difereix de llengua a llengua.

Quan hi ha un signe manual negatiu, tant en ASL com en LSC és possible associar el *headshake* només amb aquest element (30a,b). Ara bé, la mateixa distribució és agramatical en DGS (30c).

- (30) a. JOHN $\frac{\text{hs}}{\text{NOT}}$ BUY HOUSE (ASL)
- b. SANTI CARN MENJAR $\frac{\text{hs}}{\text{NO}}$ (LSC)
- c. * MUTTER BLUME KAUF $\frac{\text{hs}}{\text{NICHT}}$ (DGS)

Com hem esmentat abans, el signe manual és opcional, però trobem diferències significatives en la distribució de la marca no manual: mentre que en LSC i DGS és possible tenir *headshake* només en el verb (31b,c), aquest patró és agramatical en ASL (31a).

- (31) a. * JOHN $\frac{\text{hs}}{\text{BUY}}$ HOUSE (ASL)
- b. SANTI CARN $\frac{\text{hs}}{\text{MENJAR}}$ (LSC)
- c. MUTTER BLUME $\frac{\text{hs}}{\text{KAUF}}$ (DGS)

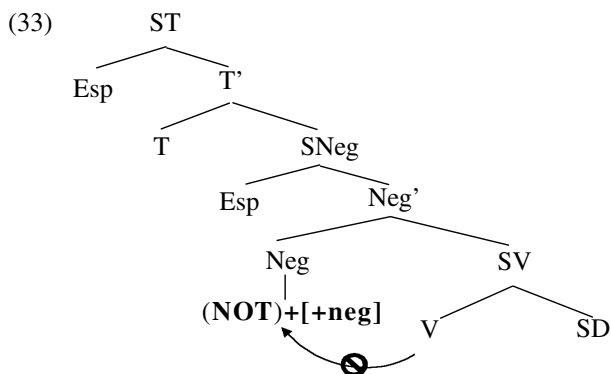
Quan la negació manual no és present, en ASL la marca no manual ha d'estendre's obligatòriament sobre tot el SV. En canvi, tant en LSC com en DGS la propagació del *headshake* no és obligatòria. Ara bé, la propagació està clarament restringida per l'estructura sintàctica: ha de tenir lloc sobre constituents (Pfau 2002a, b). I concretament en LSC, la propagació del *headshake* sobre l'objecte té efectes interpretatius: la negació s'interpreta metalingüísticament amb abast sobre l'objecte (Quer 2002).

- (32)
- a. JOHN $\frac{\text{hs}}{\text{BUY HOUSE}}$ (ASL)
- b. SANTI $\frac{\text{hs}}{\text{CARN MENJAR}}$ (LSC)
- c. MUTTER $\frac{\text{hs}}{\text{BLUME KAUF}}$ (DGS)

Un fet interlingüístic que està ben documentat és que el *headshake* s'ha de coarticular necessàriament amb material manual.

El que hem vist fins ara és que les semblances entre les tres LS examinades són només superficials. Pfau i Quer (2003) intenten donar compte d'aquests patrons de gramaticalitat amb l'assumpció que els elements manuals i no manuals ocupen posicions diferents dins SNeg en les tres llengües.

Per a l'ASL, l'estructura proposada per Neidle et al. (2000) és la de (33). Aquests autors assumeixen que el NOT manual i el tret sintàctic [+neg] realitzat pel *headshake* ocupen el nucli de SNeg.

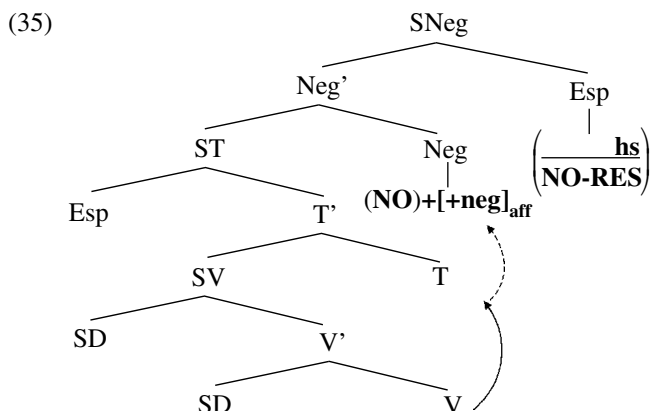

En ASL, el verb mai puja a Neg. Quan NOT és present, el *headshake* es pot coarticular amb NOT i per tant l'estructura amb *headshake* només sobre NOT és gramatical. Quan NOT és absent, el tret [+neg] no té material manual amb el qual coarticular-se i així el *headshake* es veu forçat a propagar-se sobre tot el seu domini de c-comandament, com es veu al contrast de (34b,c).

- (34) a. JOHN [_{SNeg} [_{Neg} NOT] [_{SV} BUY HOUSE]]^{hs}
- b. * JOHN [_{SNeg} [_{Neg} +neg] [_{SV} BUY HOUSE]]^{hs}
- c. JOHN [_{SNeg} [_{Neg} +neg] [_{SV} BUY HOUSE]]^{hs}

Segons el *NEG-criterion* (Haegeman i Zanuttini 1991, Haegeman 1995), el nucli Neg que alberga [+neg] ha de trobar-se en una configuració d'Esp-Nucli amb un operador negatiu. En conseqüència, Pfau i Quer assumeixen la presència d'un Op negatiu buit a Esp,SNeg en estructures com (34a) o (34c).

La situació és força semblant en LSC: com en ASL, el nucli Neg alberga el signe manual NO i el tret [+neg]. L'estructura oracional de l'LSC és la de (35) (Quer 2002). Noteu que T selecciona SNeg com a complement seu en ASL, mentre que en LSC i DGS és Neg la que selecciona ST. De fet, aquestes són dues de les possibilitats que permet una estructura funcional més articulada, com la que s'assumeix a Zanuttini (1997) i Cinque (1999).

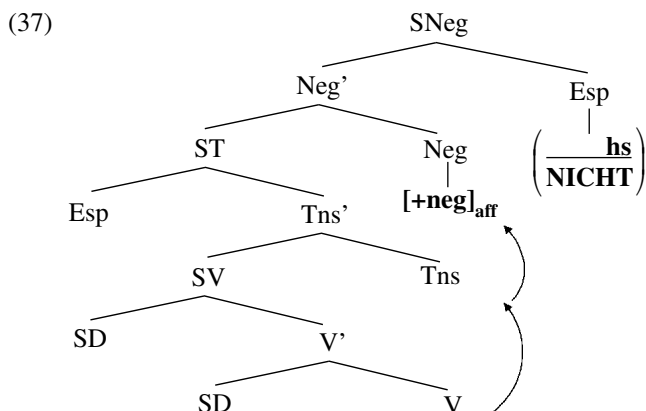

Tanmateix, trobem una diferència crucial pel que fa a l'estatus de [+neg]. En LSC, però no en ASL, [+neg] és un afix de trets (Akinlabi 1996). Quan NO és present, [+neg] s'afixarà a NO (36a). Quan NO és absent, es desencadena pujada del V a Neg a causa del *Stray Affix Filter*. L'afix de trets es combina amb V i com a resultat d'això, el *headshake* sobre el V només dóna un resultat gramatical en LSC (36b).

- (36) a. SANTI [_{SNeg} [_{SV} CARN MENJAR] [_{Neg} hs NO]]
- b. SANTI [_{SNeg} [_{SV} CARN t_v] [_{Neg} [_V hs MENJAR]]]

Per tant, l'ASL i l'LSC són semblants pel que fa a la posició dels elements negatius dins SNeg, però es diferencien pel caràcter del tret [+neg], que és sintàctic en ASL i morfològic en LSC.

D'altra banda, la DGS difereix de l'ASL i l'LSC respecte a la posició dels elements negatius dins SNeg, però coincideix amb LSC pel que fa a la naturalesa afixal de [+neg]. Això és el que es reflecteix a (37).

A diferència de l'ASL i l'LSC, el signe manual negatiu NICHT ocupa Esp,SNeg en DGS. Aquest signe està lèxicament especificat amb *headshake*. Igual que en LSC, [+neg] té naturalesa afixal, però com que el signe manual es troba a Esp,SNeg, el verb sempre ha de pujar a Neg per tal de combinar-se amb l'afix negatiu. Conseqüentment, una oració com (38a) on no hi ha hagut pujada de verb, és agramatical. En canvi, a (38b,c) sí que hi ha hagut moviment del verb a Neg i [+neg] s'hi ha afixat. Noteu que quan se signa NICHT, com a (38b), el *headshake* sobre el verb i l'adverbi negatiu és continuu.

- (38) a. * MUTTER [_{SNeg} [_{SV} BLUME KAUF] [_{Neg} +neg] [_{Esp} SNeg hs NICHT]]
- b. MUTTER [_{SNeg} [_{SV} BLUME t_V] [_{Neg} [_V KAUF]] [_{Esp} SNeg hs NICHT]]
- c. MUTTER [_{SNeg} [_{SV} BLUME t_V] [_{Neg} [_V KAUF]] [_{Esp} SNeg hs Ø]]

Aquests exemples i les seves estructures mostren clarament que tant l'LSC com la DGS tenen concordança negativa en el sentit que dos elements (una partícula i un afix) poden combinar-se sense canviar la polaritat de l'oració. La DGS és l'única de les tres llengües comparades que té negació escindida, és a dir, l'única on els dos elements implicats ocupen posicions diferents dins SNeg.

La conclusió més general que podem extreure d'aquest estudi és que les marques no manuals de negació, a diferència del cas de les interrogatives Qu en ASL, no poden reinterpretar-se simplement com a realització de la prosòdia. Tot i les semblances superficials, les diferències són significatives entre les tres llengües i ens permeten entendre les propietats sintàctiques de cada una.

Una consideració d'ordre més general és que resulta evident que cal potenciar l'estudi interlingüístic també entre LS, perquè el benefici obtingut en l'anàlisi de les LO pugui estendre's també al domini de les LS.

5. Conclusions

Davant de l'evidència aportada pels tres casos examinats, sembla que no tenim cap argument contundent per defensar que la sintaxi de les LS, en la mesura en què la coneixem, no és una manifestació més del sistema computacional o sintaxi estricta en el sentit chomskià del terme. Hem vist determinats aspectes que, amb resultats més consolidats, podrien acabar afeblint aquesta conclusió, com per exemple el fet que la concordança no manual de subjecte i objecte en ASL sigui opcional, quan en realitat es postula com la manifestació morfològica d'una operació sintàctica que no és opcional. O bé el fet que les marques no manuals de caràcter oracional s'hagin d'interpretar en alguns casos com a marques prosòdiques i en altres casos com a marques morfosintàctiques d'abast (negació, interrogatives Qu). Ara bé, amb l'evidència acumulada tenim prou motius per concloure que l'anàlisi de les tres classes d'enunciats que hem vist és producte del mateix sistema que deriva els enunciats de les LO.

En aquest sentit podríem afirmar que, si deixem de banda els enunciats amb verbs espacials i les construccions amb classificadors, l'efecte de la modalitat gestuovisual sobre la teoria sintàctica és nul i que l'esforç consisteix a analitzar correctament la «materialització» dels enunciats signats per part dels altres components gramaticals més directament vinculats a la modalitat: la fonologia i la morfologia. Amb això no estem dient que els sistemes fonològics i morfològics estiguin sotmesos a principis diferents dels que trobem en LO, sinó que l'impacte de la interfície articuladorioperceptual es fa palès precisament en aquests components gramaticals i no, per exemple, en la computació sintàctica o en la FL. Aquesta és a grans trets la hipòtesi defensada, per exemple, per Aronoff et al. (2000) o Lillo-Martín (2002): les LS, gràcies al canal en què s'articulen i es perceben, fan un ús ampli de l'espai i de la iconicitat que no té un paral·lel en LO, de la mateixa manera que la multiplicitat d'articuladors afavoreix la simultaneïtat enfront de la seqüencialitat. Això no vol dir que les LS s'hagin d'entendre com una combinació de components lingüístics i components gestuals, com defensa per exemple Liddell. Hi ha proves prou clares que no existeix un contínuum entre gest i signe, tot i que el segon es nodreix del primer en més d'un sentit. Les LS recorren en certa manera al component gestual (iconicitat, ús de l'espai), però l'incorporen a un sistema que té propietats ben diferents. L'exemple més clar és el de l'adquisició infantil en ASL dels marcadors no manuals de diferents estructures gramaticals (interrogatives Qu, negació, etc.): si bé aquestes marques apareixen des de ben aviat com a marques expressives i comunicatives, es pot identificar un punt d'inflexió ben clar on els marcadors passen a formar part del sistema gramatical de l'infant (vg. Reilly i Anderson 2002). Cal recordar igualment que els sistemes comunicatius de base gestual que desenvolupen els nens sords que no tenen input de LS (*homesigns*) no té mai les propietats d'una llengua completa.

Fins i tot el fet que els verbs de les LS es comportin d'una manera peculiar pel que fa a la seva concordança morfològica és en part qüestionable: és cert que el grup dels anomenats verbs de concordança ve definit per un criteri semàntic (incorporen la noció de transferència) i això podria derivar-se precisament de l'especificitat de la modalitat de les LS. Ara bé, els enunciats amb verbs simples o invariables recorren a una marca addicional de concordança (auxiliar de concordança) que té essencialment les mateixes propietats morfosintàctiques que els verbs que es flexionen, però que no ve definit per cap noció semàntica de transferència, sinó que marquen les funcions gramaticals de subjecte i objecte.

Si bé el nostre coneixement encara és força limitat, la comparació interlingüística (superficial) entre LS ens permet afirmar que tipològicament comparteixen moltes característiques (classes morfosintàctiques del verbs, sistema pronominal, construccions amb classificador). Aquest fet ha estat interpretat d'una banda, com a conseqüència de la modalitat gestuovisual, i de l'altra, de la jovesa de la majoria de les LS que coneixem, si les comparem amb les LO més ben estudiades des del punt de vista lingüístic. Cal no oblidar, a més, que les característiques criollitzants derivades de la seva gènesi (p. ex. afixació escassa, construccions amb verbs serials) es veuen realimentades per la mateixa naturalesa de les comunitats de signants (recreollització com a resultat del fet que només un 5-10% dels infants sords neixen en el si d'una família sorda, i per tant, la majoria de signants aprenen la LS en condicions marcades, amb l'impacte que això té sobre la mateixa llengua).

Només amb aquest breu repàs que hem fet queda prou clar que els reptes a què s'enfronta la teoria gramatical són ben importants, si s'incorporen les LS com una part més de l'estudi. També és cert, però, que, a la vista dels resultats obtinguts, aquesta és una tasca irrenunciable, i no només per als «lingüistes de LS», sinó per als «lingüistes» sense qualificatius addicionals.

Referències

- Aarons, D. (1994). *Aspects of the Syntax of American Sign Language*. Doctoral dissertation. Boston University.
- Aronoff, M.; Meir, I.; Sandler, W. (2000). Universal and Particular Aspects of Sign Language Morphology. *University of Maryland WPL* 10: 1-33.
- Akinlabi, A. (1996). Featural affixation. *Journal of Linguistics* 32: 239-289.
- Bouchard, D.; Dubuisson, C. (1995). Grammar, Order & Position of Wh-Signs in Quebec Sign Language. *Sign Language Studies* 87: 99-139.
- Cinque, G. (1999). *Adverbs and functional heads*. Oxford: Oxford University Press.
- Haegeman, L. (1995). *The syntax of negation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haegeman, L.; Zanuttini, R. (1991). Negative heads and the Neg-criterion. *The Linguistic Review* 8: 233-251.
- Liddell, S.K. (1980). *American Sign Language syntax*. The Hague: Mouton.
- Liddell, S.K. (2000). Indicating Verbs and Pronouns: Pointing Away from Agreement. In Emmorey, K.; Lane, H. (eds.), *The Signs of Language Revisited*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum, 303-320.

- Lillo-Martin, D. (1986). Two Kinds of Null Arguments in American Sign Language. *NLLT* 4: 415-444.
- Lillo-Martin, D. (2002). Where are all the modality effects? In Meier, R.P. et al. (eds.), *Modality and structure in signed and spoken languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 241-262.
- Lillo-Martin, D.; Klima, E.S. (1990). Pointing Out Differences: ASL Pronouns in Syntactic Theory. In Fischer, S.D.; Siple, P. (eds.), *Theoretical Issues in Sign Language Research, Vol. 1: Linguistics*. Chicago: University of Chicago Press, 191-210.
- Mathur, G.; Rathmann, C. (2002). Why Not GIVE US: An Articulatory Constraint in Signed Languages. In Dively, V. et al. (eds.), *Signed Languages: Discoveries from International Research*. Washington D.C.: Gallaudet University Press, 1-26.
- Meier, R.P. (1990). Person Deixis in American Sign Language. In Fischer, S.D.; Siple, P. (eds.), *Theoretical Issues in Sign Language Research, Vol. 1: Linguistics*. Chicago: University of Chicago Press, 175-190.
- Meier, R.P. (2002). Why different, why the same? Explaining effects and non-effects of modality upon linguistic structure in sign and speech. In Meier, R.P. et al. (eds.), *Modality and structure in signed and spoken languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 1-25.
- Meir, I. (1998). Syntactic-semantic interaction in Israeli Sign Language verbs: The case of backwards verbs. *Sign Language and Linguistics* 1.1: 3-37.
- Neidle, C.; Kegl, J.; MacLaughlin, D.; Bahan, B.; Lee, R.G. (2000). *The syntax of American Sign Language. Functional categories and hierarchical structure*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Padden, C.A. (1988). *Interaction of Morphology and Syntax in American Sign Language*. New York/London: Garland Publishing.
- Petronio, K.; Lillo-Martin, D. (1997). WH-movement and the position of Spec-CP: Evidence from American Sign Language. *Language* 73.1: 18-57.
- Pfau, R. (2002). Applying morphosyntactic and phonological readjustment rules in natural language negation. In Meier, R.P. et al. (eds.), *Modality and structure in signed and spoken languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 263-295.
- Pfau, R.; Glück, S. (2000). The pseudo-simultaneous nature of complex verb forms in German Sign Language. In Antrim, N. et al. (eds.), *Proceedings of the 28th WECOL*. Fresno, CA: CSU, 428-442.
- Pfau, R.; Quer, J. (in press). V-to-Neg raising and negative concord in three sign languages. To appear in: Cocchi, G; Donati, C. (eds.), *Rivista di Grammatica Generativa, special issue (Proceedings of the 24th Incontro di Grammatica Generativa)*. Padua: Unipress.
- de Quadros, R. (1999). *Phrase structure in Brazilian Sign Language*. PhD. dissertation, Pontifícia Universidade Católica do Rio Grande do Sul, Porto Alegre.
- Quer, J. (2002). Operadores negativos en Lengua de Signos Catalana. In *Actas de las Jornadas del Comahue de Lingüística de Lengua de Señas*. Universidad del Comahue, Argentina.
- Rathmann, C.; Mathur, G. (2002). Is Verb Agreement the Same Cross-Modally? In Meier, R.P. et al. (eds.), *Modality and structure in signed and spoken languages*. Cambridge: Cambridge University Press, 371-404.

- Reilly, J.; Anderson, D. (2002). FACES: The acquisition of non-manual morphology in ASL. In Morgan, G.; Woll, B. (eds.), *Directions in sign language acquisition*. Amsterdam: John Benjamins, 159-181.
- Sandler, W. (1999). The Medium and the Message: Prosodic Interpretation of Linguistic Content in Israeli Sign Language. *Sign Language and Linguistics* 2.2: 187-215.
- Zanuttini, R. (1997). *Negation and clausal structure*. Oxford: Oxford University Press.